

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Horzsa Gergely

Vidékfejlesztés és vándorlás

Vidékfejlesztési programok elvándorlásra és vándorlási hajlandóságra gyakorolt hatása magyarországi községek lakói körében

Témavezető: László Letenyei PhD
egyetemi docens

Budapest, 2021

Szociológia és Társadalompolitika Tanszék

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Horzsa Gergely

Vidékfejlesztés és vándorlás

Vidékfejlesztési programok elvándorlásra és vándorlási hajlandóságra gyakorolt hatása magyarországi községek lakói körében

Témavezető: László Letenyei PhD
egyetemi docens

Budapest, 2021

© Horzsa Gergely

Tartalomjegyzék

1. Elméleti háttér	2
2. Módszerek	6
3. Eredmények	10
3.1. Statisztikai adatelemzés	10
3.2. Kvalitatív terepmunka	15
4. Válogatott hivatkozások.....	20
5. Saját publikációk a témában	22

1. Elméleti háttér

A dolgozat témája a vidékfejlesztési támogatások és az vidéki településekről történő elvándorlás összefüggésrendszerének feltárása. A fő kérdés, amivel a disszertáció foglalkozik, hogy miként befolyásolják a vidékfejlesztési programok a vidékről való elvándorlást.

A vidéki népességcsökkenés megállítása a területi fejlesztéspolitikáknak olyan célja, amely régi időkre nyúlik vissza. E politikák egyik fő félelmét a város-vidék vándorlások által a fogadóterületeken potenciálisan okozott szociális konfliktusok jelentik, amely a dokumentumokban nem egyszer explicit módon is testet ölt. A Közép-Európai országokban, s ezen belül is főként Magyarországon ez a cél teljesen transzparens. Itt ugyanis magas mind a vidéki népesség aránya, mind pedig a városi és vidéki életszínvonal közötti különbség. A késleltetett iparosodás és a megszakított városodás következtében a városi és vidéki népesség közötti különbség, tekintetben, hogy mennyire kitétek a szegénységnek és kirekesztettségnek, az egyik legmagasabb Európában a vidéki népesség kárára.

Az európai vidékfejlesztés-politikák kifejezetten nem nevezik meg a vidéki népességcsökkenés megállítását főbb céljukként, ám ez a cél a magyar fejlesztési dokumentumokban központi szerepet kap. A Magyar Vidékstratégia központi fő célkitűzéseként a vidék „népességmegtartó képességének” javítása áll, amelyet vidékfejlesztési támogatások folyósításával kíván elérni. Korábbi tudományos eredményekre alapozva legalábbis szkeptikusan kell fogadnunk, hogy a küldő területek fejlesztése egyértelműen az elvándorlók arányának csökkenésével járna.

de Haas (2014) alapján a vándorlást a társadalmi változás alkotóelemének kell tekintenünk (nem pedig egy attól távol eső tényezőnek, amelyek adott esetben egymásra hatni képesek). A szerző a vándorlás ilyen személetére vonatkozó javaslatában Sen (2001) fejlesztéssel kapcsolatos, illetve Carling (2002) nem-önkéntes mobilitásra vonatkozó elgondolására alapoz. A szerző a vándorlást személyes vágyak (aspirációk) és lehetőségek eredőjeként, eredményeként képzelel el, amelyek vágyak és lehetőségek ugyanakkor egymással is összefüggésben állnak. A disszertációban az elméletet arra használom, hogy arra alapozva egy

empirikus keretrendszer hozzak létre a fejlesztés (vagy tá-
gabban: társadalmi változás) és a vándorlás (illetve vándor-
lási aspirációk) összefüggésrendszerének vizsgálatára.

A disszertációban négy kutatási kérdést fogalmazok meg:

**Q1 A vidékfejlesztési támogatások általánosságban véve sikeresen csökkentették-e a vidék-város vándor-
lást Magyarországon?**

A kérdés párhuzamba állítható a magyarországi Nemzeti Vidékstratégiával (VM 2012), amely átfogó céljaként a vi-
dék „népességmegtartó képességének” javítását tűzte ki.

**Q2 A fejlesztési támogatások vándorlásra gyakorolt hatásai mutatnak-e különbözőséget a különböző társa-
dalmi-gazdasági, helyzetű területi egységek között?**

Mind a nemzetközi, mind a belső vándorlást vizsgáló tu-
dományos források körében számos szerző érvel amellett,
hogy az életszínvonal javulása nem jár hasonló vándorlási
következményekkel a különféle társadalmi-gazdasági hát-
térrel rendelkező térségekben. (Arclean–Glomm–Schi-
opu 2012, Dustmann–Okatenko 2014, Kupiszewski–Dur-
ham–Rees 1998, Rhoda 1983)

Q3 A társadalmi-gazdasági élet különböző aspektusait célzó fejlesztési beavatkozások másféle hatást gyakorolnak-e az elvándorlásra?

A kérdés kiindulópontját azok az kutatások jelentik, amelyeket összefoglalva Rhoda (1983) bemutatja: míg egyes tényezők javítása valóban hathat az elvándorlások csökkentése irányában (így a jövedelmi helyzet javulása), mások ellentétes hatással járhatnak (így a mezőgazdasági automatizáció vagy a kulturális tőkébe történő beruházások)

Q4 Befolyásolják-e a fejlesztési programok a helyiek vándorlási aspirációit a lehetőség(képesség)-struktúrák megváltoztatásán keresztül?

de Haas (2014) értelmezésében a vándorlás lehetőségek és aspirációk eredője, amelyek ugyan teoretikusan elválaszthatók, szoros összefüggésben állnak egymással. A vándorlással kapcsolatos döntéshozásra, annak a helyi változás-percepciókkal való összefüggésrendszerére vonatkozó érvényes megállapításokat tehetünk tehát e struktúrák vizsgálatával. Ehhez szükséges mind az érzékelt társadalmi változások, mind az egyéni vándorlás-értelmezések mélyreható vizsgálata.

2. Módszerek

A vidékfejlesztési támogatások hatáselemzéséhez települési szintű adatbázist hoztam létre, amelynek egyes eseteit Magyarország települései képezik ($n=3671$). Következő lépésben különböző adatforrásokból számos, a településekre vonatkozó változóval (elhelyezkedésüket, jogi-adminisztrációs státusukat és gazdasági-társadalmi, infrastrukturális helyzetüket, támogatottságukat megragadni képes) került bővítésre az adatbázis, amelyek körét népszámlálási adatok segítségével számított változók is kiegészítik. A végleges adatbázis így 1168 változóból és 4 milliárd adatpontból áll.

Az adatbázis főként longitudinális adatokat tartalmaz, amelyek Magyarország rendszerváltás utáni történetét, illetve ezen belül is, az első EU-s költségvetési ciklus történetét követik végig (2007-2013 közötti időszak, illetve az ezt közvetlenül megelőző és követő évek). A longitudinális adatok alkalmazására azért volt szükség, hogy keresztmetszeti kutatás helyett a gazdasági-társadalmi változásra vonatkozó adatelemzésre adhassanak alapot. A fejlesztési támogatásokra vonatkozó adatok keresztmetszeti

változóként kerültek az adatbázisba. Noha ugyanis ezekkel, az igényelt, megszerzett és elköltött forrásokkal kapcsolatos adatok meglehetősen részletességgel és valamennyi évre rendelkezésre állnak, a későbbi modellalkotás során a 2007-2013-as költségvetési ciklus során kifizetett támogatások egy egységként, mint „kezelés” szerepelnek.

A kutatásban használt útmodellek struktúrája szakirodalmi megállapítások, illetve fejlesztéspolitikai dokumentumok alapján került megalkotásra. A modellekben a helyi szinten elköltött EMVA (Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap) források szerepelnek magyarázó változóként, míg az egyetlen végső függő változóként az elvándorlások népességhez viszonyított változása szerepel (ciklust követő hároméves mozgóátlag a ciklust megelőző hároméves mozgóátlagához képest). Az útmodell köztes változói a helyi munkaerő-piac egyes aspektusainak népességarányos változását ragadják meg (mikrovállalkozások, foglalkoztatottság és jövedelem). A több almintára vonatkozóan (amelyeket a falvak, illetve a támogatások típusai definiálnak), összesen 15, azonos struktúrájú útmodell került felállításra.

A kutatómunka másik elemét egy kvalitatív kutatási szakasz jelentette, amely során 2014-2019 között összességében 8 magyarországi nem-agglomerációs községben végeztünk terepkutatás, azzal a kiemelt céllal, hogy a társadalmi-gazdasági változásokkal, illetve város-vidék kapcsolatokkal, város-vidék vándorlással kapcsolatos kérdéseket járjunk körbe. A kutatásokat magam vezettem, a kutatócsoportok pedig jórészt társadalomtudományi szakos hallgatóiból álltak. A terepmunkák hossza egyenként egy-egy hét volt, amelyek során egy (vagy két esetben két) településen végeztünk adatfelvételt, egy esetet leszámítva a nyári hónapok során. Összesen 163 félig-strukturált rögzítettünk helyi, változatos társadalmi-gazdasági háttérű és helyi szerepet betöltő válaszadóval. Az interjúk hossza átlagosan 78 perc volt, így közel 211 órás, szó szerinti rögzítéssel átírt hanganyag ad alapot a kvalitatív elemzések elvégzéséhez. A terepek maguk is sokfélék voltak, mind fejlesztési támogatottságukat, mind vándorlási és munkaerő-piaci adataikat tekintve.

Noha a vizsgálati terepek tekintetében előfordult, hogy (EU-s) fejlesztési projektek konkrét és közvetlen,

vándorlásra gyakorolt hatását figyelhettük meg, a vizsgálat célja sokkal inkább az volt, hogy a helyi változások percepciója (beleértve konkrét fejlesztések megjelenését is) és a személyes vándorlási aspirációk összefüggésrendszerét tárhassam föl. A személyes, változásokról szóló narratívákban, noha megjelennek konkrét fejlesztési projektek is, határaik elmosódnak és egybeolvadnak másokkal.

A változások, valamint a vándorlási lehetőségek és aspirációk narratíváinak elemzéséhez de Haas (2014) elméleti koncepciójára alapozva egy csoportosítási rendszert alkotam meg. Az önkéntes mobil, önkéntes immobil és nem önkéntes immobil válaszadók csoportjai a vándorlás melletti és maradás melletti narratíváinak minősége (pozitív/negatív) alapján kerültek besorolásra. A „beletörődött immobil” válaszadókat a mobilitási narratíváik, illetve egy standard kérdésre adott válaszaik alapján határoztam meg, amely kérdés arra vonatkozott: mit tennének, ha nyernének a lottón. A jellemző „helyi változás” narratívák vándorlási narratívákkal való összekapcsolása adott lehetőséget a kutatási kérdésre választ adni képes elemzés elvégzéséhez.

3. Eredmények

3.1. Statisztikai adatelemzés

A lineáris-regresszióalapú útmodellezés (amely több, település- illetve támogatástípus alapján értelmezett almintákon készült) átfogó, teljes mintán készített eredményei alapján összességében azt mondhatjuk, hogy a fejlesztések és vándorlások nem állnak egymással közvetlen kapcsolatban, ám a hátrányos helyzetű települések almintáján az EMVA támogatások közvetlenül, illetve közvetítő (munkaerő-piaci) változókon keresztül pozitívan hatnak az elvándorlásra. Hasonló pozitív, illetve az „elvárt” negatív hatás nem jelentkezik azon községek almintáján, amelyek sem elővárosi, sem hátrányos helyzetű zónákba nem tartoznak. Korábbi kutatásokból azt is megfogalmazhatjuk, hogy a társadalmi-gazdasági környezet különféle aspektusainak változása különféle hatást gyakorol a vándorlásokra. Az EMVA fejlesztési támogatás különböző „tengeyeinek” megkülönböztetésével arra is lehetőségem volt, hogy fejlesztési célok szerinti bontásban vizsgáljam ezeket az összefüggéseket. Mindemellett, a hátrányos helyzetű („LHH-s” kistérségbe tartozó) községeket

megkülönböztethetem az agglomerációs községek alminitáitól is.

Az elemzés során keresztmetszeti változók helyett longitudinális, a helyi település népességéhez arányosított változókat használtam, amely a 2007-2013-as költségvetési ciklus előtti-utáni évek adatainak arányát ragadta meg, így magasabb érvényességű, kísérlethez hasonló módszert tudtam használni. Az elemzések során világossá vált, hogy az általános eredmények valóban elfednek egymással ellentétes irányú parciális összefüggéseket. A modellekben hasonlóságok is akadnak: földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül megállapítást nyerhetett, hogy

1. Mind a vállalkozások, mind a foglalkoztatottak arányának növekedése hatással van a jövedelmek növekedésére.
2. A mikrovállalkozások arányának emelkedése nem jár a foglalkoztatottak arányának növekedésével.

Az elvándorlás a vállalkozások, foglalkoztatottság és jövedelmi helyzet változásával is kapcsolatban áll, ám a különböző településtípusokon különféleképp:

3. A foglalkoztatottság és jövedelmi helyzet pozitív kapcsolatban áll az elvándorlásokkal: minél magasabb az egy főre eső értékük növekedése, annál nagyobb mértékben nő az elvándorlók aránya is. Ez az állítás a hátrányos helyzetű településekre, illetve - ami a jövedelmeket illeti - az agglomerációs településekre igaz, ahol ugyanakkor a foglalkoztatottság növekedése csökkenti az elvándorlók arányának növekedését.
4. Ellentétben a foglalkoztatottsági és jövedelmi helyzettel, a mikrovállalkozások arányának növekedése a hátrányos helyzetű településeken az elvándorlók arányának csökkenésére hat.

A fejlesztési támogatások néhány esetben közvetlenül is hat az elvándorlásokra:

5. A mezőgazdasági versenyképességre fűtött támogatások (1. tengely) negatívan (csökkentő hatással), a mezőgazdasági fenntarthatóságba történő beruházások (2. tengely) pozitívan (növelő hatással) járnak az elvándorlásokra a hátrányos helyzetű térségekben.

6. A szűkebb értelemben vett vidékfejlesztési támogatások (3. tengely) negatív („elvárt”) hatással járnak az elvándorásokra a hátrányos helyzetű és agglomerációs településeken, a közösségfejlesztési (4. tengely, LEADER) beruházások pedig pozitív („nemvárt”) emigrációs hatással járnak a hátrányos helyzetű településeken.

A támogatások migrációra gyakorolt gyakran gyenge és jelentéktelen közvetlen hatásai mellett azok munkaerő-piacra gyakorolt hatásai sokszor szignifikánsak és pozitívak.

7. Földrajzi és társadalmi-gazdasági helyzettől függetlenül, a 3. és 4. tengelyes támogatások (vagyis a nem-mezőgazdasági támogatások) nagymértékben járultak hozzá új mikroállalkozások létrejöttéhez. Hátrányos helyzetű településeken emellett az 1. tengelyes támogatások is hasonló eredménnyel jártak.

8. A támogatások közül 3. tengelyen elköltöttek voltak azok, amely pozitív hatást gyakoroltak a foglalkoztatottságra, ám ez az állítás nem igaz a hátrányos helyzetű településekre.

A hátrányos helyzetű településeken az EMVA-források érdemi hatásokkal jártak. Ezeken a helyeken a vidékfejlesztési források sokkal meggyőzőbben álltak kapcsolatban mind a vállalkozások arányának, noha még a mezőgazdasági támogatások sem tudtak foglalkoztatottságot növelni, amely a jövedelmek növekedésének is oka lehetne. A növekvő jövedelmek és javuló foglalkoztatottsági helyzet ugyanakkor az elvándorlások növekedésével járna, míg a vállalkozások inkább az elvándorlók arányának csökkentéséhez járul hozzá. Minthogy ezek a hatások részben-egészben kioltják egymást, a különböző típusú támogatások átfogó hatása is változatos képet mutat. Míg a mezőgazdasági beruházások inkább az immobilitáshoz járulnak hozzá, a vidékfejlesztési támogatások csak azért tesznek ugyanígy, mert képtelenek érdemben és hosszú távon hozzájárulni a foglalkoztatottsághoz.

A megállapítások párhuzamba állíthatók Rhoda (1983) állításaival, miszerint a fejlesztések különböző típusai más hatásokkal járnak, illetve, hogy el kell vetnünk azt az elterjedt elképzelést, miszerint a küldő területek fejlesztése egyértelműen az elvándorlások csökkenésével jár.

3.2. Kvalitatív terepmunka

A disszertációmban bemutatott terepmunka-sorozat eredményeit elemző fejezetben nemcsak arra voltam képes, hogy makrostatisztikai elemzéseket követően mikroperspektívában is megvizsgáljam a fejlesztés-vándorlás összefüggéseket, hanem arra is, hogy a kvantitatív elemző rész eredményeit értelmezsem, ezáltal is növelve az eredmények érvényességét. Az interjúelemzést a személyes helyi változásnarratívák és az interjúalanyok személyes (im)mobilitási narratíváinak vizsgálatára alapoztam, és az az alábbi megállapításokat tettem:

- Az önkéntes immobilitás, mint stratégiaalkotás a helyi lehetőségstruktúrák, ezen belül is a helyi karrierlehetőségek határozzák meg (a pusztá foglalkoztatottsági kérdés helyett), továbbá a helyi, vidéki környezet által biztosított szabadság- és függetlenségérzékelés (az virágzó helyi közösségi élet helyett), valamint a szoros személyes kapcsolatok gyakorolnak erre még nagy hatást (a közösséghez tartozás élménye és a gyenge közösségi kötések helyett). Mindazonáltal, azok a fejlesztési projektek is megjelennek az önkéntes helyben

maradók narratíváiban, amelyek a helyi hétköznapokat teszik komfortossá (közművek, infrastruktúra, kulturális élet), de ezek szerepe a migrációs (maradási) döntéshozásban csupán másodlagos.

- A személyes karrierlehetőségeket támogató fejlesztési programok (mint a családi gazdaságok, vagy kisipari-ipari-high-tech ipari termelést támogatók szerepe sokkal magasabb a helyben maradásban, ám ez a kijelentés csak a tulajdonosok és menedzserek körére érvényes. Ez magyarázza a regressziós modellekben látott negatív vállalkozás-elvándorlás összefüggéseket is.
- Ezzel szemben a foglalkoztatottság növekedése két aspektusból is ösztönözheti az elvándorlásokat: egyfelől azért, mert a helyiek foglalkoztatása nagyobb részt nem a helyi álláslehetőségektől, hanem a közeli városokétól függ. Másrészt pedig, mert azok a helyi állások, amelyeket fejlesztési támogatásokból valósítottak meg, időszakosak és ezért nagy bizonytalansággal járnak, legfeljebb elhalasztani képesek az elvándorlásokat.
- Átfogóbban szemlélve a fejlesztési programokat, azok a legjobb esetben is csak ideig-óráig, a projektek végéhez viteléig képesek munkahelyeket teremteni, és nem

járnak hosszabb távú következményekkel. A fejlesztések negatív következményei viszont számos interjúalany narratívájában megjelenik: a fejlesztések korrupcióval, bürokratikus nehézségekkel, eladósodottsággal, helyi állások megszűnésével jár (például a mezőgazdasági automatizáció következtében), és bizalmatlansági helyzetet teremt a helyi társadalmakban. E megállapítások nemcsak a regresszióelemzés eredményeit támasztják alá, hanem az ezekben tapasztalt összefüggések tartósságára is következtetni engednek.

- Amellett, hogy az interjúkból kitűnik a vándorlás puszta lehetőségének jóllétet fokozó hatása, az is tetten érhető, hogy úgy a vándorlást, mint a nemvándorlást a szabadságkeresés nagy mértékben befolyásolja.
- A migráció, mint „annak szabadsága, hogy eldönthessük, hol élünk” hozzájárul a szabadságok más formáinak növekedéséhez, ám ezek a szabadságértelmezések szubjektívak, s így a (nem)vándorlásra vonatkozó elképzelések is e személyes szabadságértelmezésektől és -rangsoroktól függenek. Néhány válaszadó számára a szabadságot adott esetben a vidéki élet által kínált fizikai szabadság, míg mások számára a városi élet által

kínált szabadságelemek jelentik. Egyes válaszadók számára az önmegvalósítás vidéki kontextusban kínált lehetősége fontosabb, mint egy városi állás, amely még emelkedő jövedelmi helyzet mellett sem tud a számukra fontos életcélok, karrier megvalósításához hozzájárulni.

- Mikroperspektívában épp ezek a szabadságösztönző tényezők hiánya az, ami miatt a magyarországi vidékfejlesztési programok általánosságban hatástalannak bizonyulnak és nem járnak az elvárt eredményekkel – Amartya Sen fogalma alapján nem is értelmezhetők fejlesztésnek. Ezzel szemben, számos interjúalany narratívájában szabadságcsökkentő hatásokkal járnak, úgy a személyes mint a közösségi szinten.
- Míg egyes vidékfejlesztési projektek megjelennek a válaszadók narratíváiban, azok a személyes változás-narratívák elemeiként, ezekbe beágyazottan érhetők tetten. Ezek körében olyan hanyatlásnarratívákkal is szép számmal találkozhatunk, amelyek a személyes lehetőségek korlátozásával járnak például az ingázás (romló infrastruktúra és tömegközlekedés), oktatás (falusi iskolabezárások), kereskedelmi- és karrierlehetőségek

beszűkülése, vagy a helyi társadalmi mozgásterek beszűkülése (helyi önkormányzatok csökkenő bevételei és feladatkörei) terén. Míg a pozitív változásokat is számos helyen szerepeltetik elbeszéléseikben, a válaszadók számára ezek a változások nem azok, amelyekre a (nem)vándorlási döntésüket alapozzák.

Mind az elvándorlás, mind a maradás, mint aspiráció, személyes szabadságmaximalizációs stratégiák eredményeképp születik meg. Állások és foglalkoztatottság helyett a személyes önkiteljesítés-karrier (ideértve a vállalkozást) az, ami mind a maradást, mind az elvándorlást meghatározza. A helyi közösségi élet, jóléti szolgáltatások vagy az általánosságban vett „vidéki idill” helyett a személyes erős kötések és a helyi idill szabadságmaximalizációs elemei játszanak szerepet a maradásban. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a statisztikai adatelemzések során is a fejlesztések épp ezen aspektusai támogatták a helyben maradást, míg más aspektusok nem jártak, vagy épp ellentétes hatásokkal jártak, amelyek közül egyesek magából a fejlesztési-pályázati rendszer belső struktúrájából adódnak.

4. Válogatott hivatkozások

- Arcalean, Calin, Gerhard Glomm és Ioana Schiopu. 2012. „Growth effects of spatial redistribution policies.” *Journal of Economic Dynamics and Control* no. 36 (7):988-1008. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jedc.2012.01.004>.
- Bakewell, Oliver. 2008. „'Keeping Them in Their Place': The Ambivalent Relationship between Development and Migration in Africa.” *Third World Quarterly* no. 29 (7):1341-1358.
- Bakucs Zoltán, Fertő Imre és Benedek Zsófia. 2019. „Success or Waste of Taxpayer Money? Impact Assessment of Rural Development Programs in Hungary.” *Sustainability* no. 11 (7):1-23.
- Bálint Lajos és Obádovics Csilla. 2018. „Belföldi vándorlás.” *Demográfiai portré* (1):217-236.
- Balogh Péter. 2012. *Kontraproduktivitás a fejlesztéspolitikában? Az EU-források felhasználásának gazdaság-szociológiai elemzése*, Doctoral School of Sociology, Corvinus University Budapest, Budapest.
- Bell, Martin, Elin Charles-Edwards, Philipp Ueffing, John Stillwell, Marek Kupiszewski és Dorota Kupiszewska. 2015. „Internal Migration and Development: Comparing Migration Intensities Around the World.” *Population and Development Review* no. 41 (1):33-58. doi: 10.1111/j.1728-4457.2015.00025.x.
- Carling, Jørgen. 2002. „Migration in the age of involuntary immobility: Theoretical reflections and Cape Verdean experiences.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* no. 28 (1):5-42. doi: 10.1080/13691830120103912.
- Csurgó Bernadett. 2013. *Vidéken lakni és vidéken élni. A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. Budapest: Argumentum - MTA TK SZI.
- de Haas, Hein. 2007. „Turning the Tide? Why Development Will Not Stop Migration.” *Development and Change* no. 38 (5):819-841. doi: 10.1111/j.1467-7660.2007.00435.x.
- de Haas, Hein. 2010. „Migration and Development: A Theoretical Perspective1.” *International Migration Review* no. 44 (1):227-264. doi: 10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x.

- de Haas, Hein. 2014. *Migration Theory - Quo vadis?* Vol. 100, *IMI Working Papers*: International Migration Institute, University of Oxford.
- Dustmann, Christian és Anna Okatenko. 2014. „Out-migration, wealth constraints, and the quality of local amenities.” *Journal of Development Economics* no. 110 (0):52-63. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jdeveco.2014.05.008>.
- Easterly, William. 2014. *The Tyranny of Experts: Economists, Dictators, and the Forgotten Rights of the Poor*: Basic Books.
- Fertő Imre és Varga Ágnes. 2015. „Az európai uniós támogatások hatása a kistérségek helyzetére.” *Tér és Társadalom* no. 29 (1):116-131.
- Halfacree, Keith H. és Paul J. Boyle. 1993. „The challenge facing migration research: the case for a biographical approach.” *Progress in Human Geography* no. 17 (3):333-348. doi: 10.1177/030913259301700303.
- Kovách Imre. 2012. *A vidék az ezredfordulón* Budapest: Argumentum.
- Kupiszewski, Marek, Helen Durham és Philip Rees. 1998. „Internal Migration and Urban Change in Poland.” *European Journal of Population / Revue Européenne de Démographie* no. 14 (3):265-290. doi: 10.2307/20164035.
- Rhoda, Richard. 1983. „Rural Development and Urban Migration: Can We Keep Them down on the Farm?” *International Migration Review* no. 17 (1):34-64. doi: 10.2307/2545923.
- Schewel, Kerilyn. 2019. „Understanding Immobility: Moving Beyond the Mobility Bias in Migration Studies.” *International Migration Review* no. 0 (0):1-28. doi: 10.1177/0197918319831952.
- Sen, Amartya. 2001. *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press. Original edition, 1999.
- VM, Vidékfejlesztési Minisztérium. 2007. „New Hungary” Rural Development Programme.
- VM, Vidékfejlesztési Minisztérium. 2012. Nemzeti Vidékstratégia 2020. edited by Vidékfejlesztési Minisztérium.

5. Saját publikációk a témában

Horzsa Gergely. 2019. Vidékfejlesztési támogatások munkaerőpiaci hatásainak települési szintű útmodellezése magyarországi községek mintáin. *Tér és Társadalom*, 33 (3): 73-93.

Horzsa Gergely. 2019: Rural Development and Internal Migration – Employing Path Analysis for Assessing 2007-2013 Rural Development funds’ Impact on Rural Emigration in Hungary. Europe and Beyond: Boundaries, Barriers and Belonging. 14th Conference of the European Sociological Association. Manchester.

https://www.conftool.pro/esa2019/index.php?page=browseSessions&form_session=2171

Horzsa Gergely. 2019: Could rural development programmes ‘keep people in place’? ESRS2019. XXVIII European Society for Rural Sociology Congress „Rural futures in a complex world” Trondheim.

<http://1whgt51045oh2qznq6mm4w5m-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/sites/10/2019/07/book-of-abstracts-2019-upd-1-2.pdf>

Horzsa Gergely. 2018. A fejlesztési környezet szerepe a belső vándorlás alakulásában. Szakirodalmi áttekintés. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2018 (3): 25-41.

Horzsa Gergely. 2014. Fejlesztők és fejlesztettek. (Recenzió William Easterly: Tyranny of Experts című könyvéről) In. *Educatio* 2014/3 Különszám: Vidékfejlesztés és oktatás. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00069/pdf/EPA01551_educatio_2014_03_517-520.pdf